

senin, İsrâiloğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın diyeceğinden korktum" diyerek gerekçesini açıklamış (Tâhâ 20/92-94), daha sonra Hz. Mûsâ Sâmirî'ye kızarak onu kovmuştur (Tâhâ 20/95-98). Diğer bir âyetinde de (es-Saffât 37/120) Mûsâ ve Hârûn'un hep hayırla yâdedilecekleri belirtilmektedir.

Hz. Hârûn'un vefatıyla ilgili olarak İslâmî kaynaklarda çeşitli rivayetler vardır. Bunlara göre Allah Hz. Mûsâ'ya, "Hârûn'un ruhunu kabzedeceğim, onu şu dağa getir" diye vahyeder. Bunun üzerine Mûsâ ile Hârûn o dağa giderler. Dağa vardıklarında orada benzeri görülmemiş bir ağaçla bir ev ve üzerinde yataklar bulunan bir sedir bulurlar. Hârûn burada yatmak istediğini söyleyince Hz. Mûsâ "yat ve uyu" der. Hârûn'un isteği üzerine kendisi de yatar, ardından Hârûn'un ruhu kabzedilince ev ve yatak semaya yükseltilir. Hz. Mûsâ İsrâiloğulları'nın yanına döndüğünde kavmi Hârûn'u göremeyince onu Mûsâ'nın öldürdüğünü iddia ederler. Fakat Mûsâ'nın iki rek'at namaz kılıp Allah'a dua etmesi üzerine Hârûn'un üzerinde vefat ettiği yatak semadan iner ve böylece İsrâiloğulları gerçeği görüp kabul ederler (Sa'lebî, s. 187-188). Başka bir rivayete göre ise kavminin ithamı üzerine Hz. Mûsâ onları Hârûn'un kabrine götürür ve Hârûn'a seslenir. Hârûn başından toprakları silkeleyerek kabrinden kalkar. Hz. Mûsâ'nın, "Seni ben mi öldürdüm?" sorusuna "hayır" cevabını verince Mûsâ ona, "Yatağına geri dön" der, Hârûn da tekrar ölüm uykusuna yatar (Taberî, I, 434).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hrn" md.; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 43-44; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 34-41; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 432-434; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamid), I, 49-50; Sa'lebî, *Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 187-188; Mevhub b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Beyrut 1410/1990, s. 629; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiyâ*, İstanbul 1331, I, 19-26; *NDB*, s. 1; E. Palis, "Aaron", *DB*, I/1, s. 2-9; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin 1926, s. 149; J. Auneau, "Sacerdoce", *DBS*, X, 1249; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Quran*, Cairo 1938, s. 283-284; H. Speyer, *Die Biblischen Erzählungen im Qoran*, Darmstadt 1961, s. 323-336; T. M. Mauch, "Aaron", *IDB*, I, 1-2; E. Rivkin, "Aaron, Aaronides", *IDB Suppl.*, s. 1-3; A. H. Mc Neile - P. R. Ackroyd, "Aaron", *DB²*, s. 1-2; J. Eisenberg, "Hârûn", *IA*, V/1, s. 303; G. Eisenberg - [G. Vajda], "Hârûn b. 'Imrân", *IE²* (Fr.), III, 238; N. M. Sarna v.dğr., "Aaron", *EJd.*, II, 4-8; M. Avi-Yonah, "Hor", *EJd.*, VIII, 971-972; G. Jacquemont, "Aaron", *Catholicisme*, Paris, ts. (Letouzey et Ane), I, 2-3.

ÖMER FARUK HARMAN

HÂRÛN, Abdüsselâm Muhammed

(عبد السلام محمد هارون)

Abdüsselâm b. Muhammed
b. Hârûn b. Abdîrâzık
(1909-1988)

İslâm kültür kaynaklarının
ilmî neşirlerini yapmasıyla tanınan
Mısırlı âlim ve edip.

İskenderiye'de doğdu. Kültürlü bir aileye mensuptur. Dedesi Hârûn b. Abdür-râzık, Ezher'de Cemâatü kibârî'l-ulemâ üyeliği yapmış, babası çeşitli yerlerde kadılık görevinden sonra Şer'î Teftiş Kurulu başkanlığında bulunmuştur. Amcası Ahmed b. Hârûn, bir müddet Ezher Üniversitesi rektör yardımcılığı ve el-Maâhidü'd-dîniyye müdürlüğü görevlerini yürütmüştür. Anne tarafından dedesi Mahmûd b. Ridvân'ın da şer'î mahkeme ve Cemâatü kibârî'l-ulemâ üyesi olduğu bilinmektedir. Meşhur hadis âlimi ve muhakiki Ahmed Muhammed Şâkir, Abdüsselâm Hârûn'un halasının oğludur.

Babasının görevi icabı ailesi bir süre Tanta'da kaldıktan sonra Kahire'ye yerleşince Abdüsselâm Hârûn burada on yaşlarında hıfzını tamamladı. İlk öğreniminin ardından liseyi Ezher'de okudu ve yüksek tahsilini Dârü'lulûm'da yaptı (1928). Aynı fakültede yüksek lisansını tamamladı. Buradaki öğrenciliği sırasında, devrin gazeteci-matbaacı ve nâşirlerinden olan Muhibbuddin el-Hatîb'in kurduğu Cem'iyetü's-şübbânî'l-müslimîn'de üye olarak faaliyet gösterdi. Daha sonra 1942 yılına kadar Dekahliye, İskenderiye ve Kahire'de ilkökul öğretmenliği yaptı. Tâhâ Hüseyin'in tavsiyesi üzerine 1943'te Mustafa es-Sekkâ, Abdürrahim Mahmûd, İbrâhim el-Ebyârî ve Hâmid Abdülmeccid gibi devrinin tanınmış âlim ve ediplerinden teşekkül eden Lecnetü'l-ihyâi türâsi Ebi'l-Alâ el-Maarrî adlı komisyonun üyeliğine kabul edildi.

1945 yılında, ilköğretimden üniversiteye öğretim elemanı tayininin tek örneği olarak İskenderiye Üniversitesi (Câmîatü'l-Fârûk el-evvel) Edebiyat Fakültesi'ne müderris oldu. 1950'de Dârü'lulûm'da doçent, 1959'da aynı fakültede profesör olarak nahiv bölümünün başkanlığına getirildi. Bu görevi yürütürken Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'nin yayımladığı *el-Mu'cemü'l-vasîf*'in ilk baskısının (Kahire 1380) tashihini yaptı. 1966'da, Mısır'ın çeşitli üniversitelerinden oluşturulan bir grup profesörle birlikte Küveyt Üniversi-

tesi'ni kurmakla görevlendirildi. 1975 yılına kadar bu üniversitenin dil, yüksek lisans ve doktora bölümlerini yönetti. 1969'da üye olarak seçildiği Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye 1984'te genel sekreter oldu ve bu görevini ömrünün sonuna kadar sürdürdü; bu kurumun çeşitli ilmî komisyonlarında faal üye olarak çalıştı. 16 Nisan 1988 tarihinde Kahire'de öldü.

İslâm dünyasında daha çok gerçekleştirdiği ilmî neşirlerle tanınan Abdüsselâm Hârûn, henüz on altı yaşlarında iken Şâfiî fakihî Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin *el-Muhtaşar* (*et-Taqrîb*) adlı eserini yayımlamıştır (Kahire 1925). İki yıl sonra Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin *Hizânetü'l-edeb*'inin tahkikine başlayıp önce birinci cüzünü (Kahire 1927), fakülteden mezun olmadan da bu eserin önemli bir kısmını dört cilt halinde neşretmiş (Kahire 1347-1351), bu arada dönemin meşhur muhakiklerinden Muhibbuddin el-Hatîb'le birlikte İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-kâtib*'inin neşirini gerçekleştirmiştir (Kahire 1927).

Abdüsselâm Hârûn bu ilmî neşir faaliyetinden dolayı çeşitli ödüller almıştır. Nitekim Sa'leb'in *Mecâlis*'ini neşretmesi sebebiyle 1950'de Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'den "Tahkiki Metin Neşri Ödülü"nü, 1981'de de Arap edebiyatı alanındaki başarılı çalışmalarından dolayı "Kral Faysal Uluslararası Ödülü"nü kazanmıştır. Ayrıca Arap üniversitelerinin pek çoğunda misafir profesör olarak görev yapmıştır.

Eserleri. A) Telif Eserler. 1. Dil ve Edebiyat. *el-Esâlibü'l-inşâ'iyye fi'n-naḥvi'l-'Arabî* (Kahire 1399/1978, 1402/1981; Beyrut 1410/1990); *Ḳavâ'idü'l-imlâ'* (Kahire 1392/1972, 1396, 1986); *Künneṣṣetü'n-nevâdir* (Kahire 1405/1984); *Ḳuṭûf edebîyye, dirâsât naḳdiyye fi't-türâsi'l-'Arabî ḥavle taḥḳîkî't-türâs* (Kahire 1409/1988); *el-Meysir ve'l-ezlâm* (Kahire 1953, 1388/1968, 1987; tarihî, içtimâî, edebî konularla dile dair bahisler ihtiva eder); *en-Nuṣḥ beyne'l-luḡa ve't-târîḥ* (ts.); *et-Türâşü'l-'Arabî* (Kahire, ts.); *Taḥḳîkû'n-nuṣṣ ve neṣruḥâ* (Kahire 1374/1954, 1965, 1977, 1410/1989; alanında bir müslüman âlim tarafından yazılan ilk eserdir); *Mu'cemü şevâhidü'l-'Arabîyye* (Kahire 1392). 2. Fihrist Çalışmaları. *Taḥḳîkât ve tenbîhât fî mu'cemi Lisâni'l-'Arab* (Kahire 1399/1979; İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab* adlı sözlüğündeki yanlışların tesbit ve tas-

hihiyle ilgilidir); *Fehârisü'l-Muḥaṣṣaṣ* (Kahire 1389/1969; geliştirilmiş 2. baskı, Beyrut 1411/1991); *Fehârisü Mu'cemî Tehzîbî'l-luğa* (Kahire 1396/1976); *Mu'cemü Muḳayyedâtî İbn Hallikân* (Kahire 1407/1987; İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ında anlamını, istikak ve zaptını [hareke veya yazı ile okunuşunu tesbit] belirttiği özel isim, lakap, künye, nisbet, yer adı vb.nin fihristidir). **3. Seçmeler.** *el-Elfü'l-muhtâre min Şaḥîḥ-i Buḥârî* (iki cilt olarak Kahire'de basılan eser [1379, 1399], *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'den seçilmiş 1000 hadisın şerh ve tahrîcını ihtiva etmektedir); *Tehzîbü Sîreti İbn Hişâm* (Kahire 1375/1955, 1402/1982); *Tehzîbü İhyâ'i 'ulûmî'd-dîn* (I-II, Kahire, ts., I-II, Beyrut 1409/1988); *Tehzîbü'l-Ḥayevân* (I-II, Kahire 1408/1987); *Mecmû'atü'l-me'ânî* (Beyrut 1412/1992) (100 konuya dair 1599 şiir ve kıtadan oluşmaktadır).

B) Tahkikleri. 1. Dil ve Edebiyat. *Câhiz, el-Ḥayevân* (I-VII, Kahire 1357-1364/1938-1945); *el-Beyân ve't-tebyîn* (I-IV, Kahire 1367-1369); *el-'Osmâniyye* (Kahire 1374/1955); *Resâ'ilü'l-Câhiz* (I-II, Kahire 1384/1964; III-IV, Kahire 1399/1979); *Fezâ'ilü'l-etrâk* (*Resâ'ilü'l-Câhiz* içinde, Kahire 1964), *el-Burşân ve'l-'urcân ve'l-'umyân ve'l-hûlân* (Bağdat 1982); İbn Kuteybe, *Edebü'l-kâtib* (Muhibbüddin el-Hatîb ile birlikte, Kahire 1927); *Zeccâcî, Emâli'z-Zeccâcî* (Kahire 1382/1962; Beyrut 1407/1987); Süyûtî, *Hem'u'l-hevâmî' fî şerḥi Cem'i'l-cevâmî'* (I. cüz, Abdülâl Mekrem Sâlim ile birlikte, Beyrut 1413/1992); Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Ḥizânetü'l-edeb ve'lübbü'lübâbi lisâni'l-'Arab* (I-XIII, Kahire 1387-1406/1967-1986); Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Maṣûn* (Küveyt 1960); Sa'leb, *Mecâlisü Sa'leb* (I-II, Kahire 1369/1950, 1401/1980); *Zeccâcî, Mecâlisü'l-'ulemâ'* (Küveyt 1962); Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1361/1942); Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (I-V, Kahire 1385/1966); *Nevâdirü'l-Maḥtûṭât* (değişik müelliflere ait yirmi beş kitap ve risâle, Kahire 1370-1374); Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye neşri, yalnız XV. cilt); İbnü'l-Enbârî, *Şerḥu'l-Ḳaṣâ'idü's-seb'î't-ḫvâli'l-câhiliyyât* (Kahire 1383/1963), *Şürûḥu Saḳî'î'z-zend* (Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin divanına Tebrîzî, İbnü's-Sîd el-Batalyevsî ve Hârizmî'nin yaptığı şerhlerdir; Tâhâ Hüseyin başkanlığında Mustafa es-Sekkâ, Abdürrahîm Mahmûd, İbrâhim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd ile birlikte, I-V, Kahire 1945-1948); İbnü's-Sikkî, *İslâhu'l-manṭık* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1368/1949); Asmaî, *el-Aşma'îyyât* (Ahmed Muhammed Şâkir ile birlikte, Kahire 1375/1955); *Ta'rîfû'l-ḳudemâ' bi-Ebi'l-'Alâ el-Maarrî* (Tâhâ Hüseyin başkanlığında Mustafa es-Sekkâ, Abdürrahîm Mahmûd, İbrâhim el-Ebyârî, Hâmid Abdülmecîd ile birlikte yapılmış bir derleme ve tahkikli neşir çalışmasıdır, Kahire 1363/1944); Ebü Temmâm, *Hemziyyâtü Ebî Temmâm* (Kahire 1942); Ebü Ali el-Merzûkî, *Şerḥu Dîvânî'l-Ḥamâse* (Ahmed Emîn ve Seyyid Ahmed es-Sakr ile birlikte, I-IV, Kahire 1951-1953); Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *Elḳâbü's-şu'arâ'* (Kahire 1954); *Esmâ'ü'l-muḡtâlîn* (I-II, Kahire 1954); *Kûna's-şu'arâ' ve men gâlebet künyetüh 'ulâ ismih* (Kahire 1954). **2. Sözlükler.** İbn Fâris, *Mu'cemü meḳâyisi'l-luğa* (I-VI, Kahire 1389-1392/1969-1972); İzzeddin ez-Zencânî, *Tehzîbü's-Şihâḥ* (Ahmed Abdülgafûr Attâr ile birlikte, I-III, Kahire 1371/1951); Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa* (Kahire 1384/1964, I, Kahire, ts., IX); İbn Düreyd, *el-İstikâḳ* (Kahire 1958); Mustafa İbrâhim, *el-Mu'cemü'l-vasîṭ* (Kahire 1960). **3. Diğer Neşirleri.** İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-'Arab* (Kahire 1378/1958); Nasr b. Mûzâhim, *Vaḳ'atü Şifîn* (Kahire 1382, 1981); İbn Butlân, *Risâle fî şirâ'i'r-raḳîḳ* (Kahire 1954); M. Murtazâ Hüseyinî, *Ḥikmetü'l-işrâḳ* (Kahire 1954); Ebü Şücâ' el-İsfahânî, *el-Muḥtaşar, Metnü Ebî Şücâ' fi'l-fıḥḥ* (Kahire 1925).

Yayımladığı eserlerin baş tarafına eklediği geniş araştırmalara dayanan mukaddimelerde eser ve müellif hakkında önemli bilgiler veren Abdüsselâm Hârûn, ayrıca gerekli yerlere koyduğu hareketler, zaman zaman eserlerin metinlerini aşacak hacimdeki dipnotlarıyla okuyucunun karşılaşacağı müşkülleri halletmeye, müelliflerin temas etmediği, eksik veya müphem bıraktığı noktaları aydınlatmaya çalışmıştır. Abdüsselâm Hârûn'un ilmi neşrini gerçekleştirdiği eserlerde çoğu ilk defa kendisi tarafından düzenlenen zengin fihristlerin yer alması, onun tahkik ve neşir çalışmalarında bu çığırın öncüsü olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd M. et-Tenâhî, *Medḥal ilâ târiḥi neşri't-türâsi'l-'Arabî ma'a muḥâdaratin 'ani't-taṣḥîf ve't-tahrîf*, Kahire 1405/1984, s. 97-99; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'îyyûn fî ḥamsine 'âmen*, Kahire 1406/1986, s. 163-165; M. Muhyiddin Abdülhamîd, "Kelimetü'l-üstâz eş-Şeyḥ Muhyiddin 'Abdülhamîd fî istikbâli'l-üstâz 'Abdisselâm Muḥammed Hârûn", *MMLA*, sy. 25 (1389/1969), s. 249-251; *MIDEO*, XIX (1989), s. 385-386.

FETHİ EN-NEKLÂVİ – HULÛSİ KILIÇ

HÂRUN BUĞRA HAN

(ö. 382/992)

Karahanlı hükümdarı.

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın torunu olup şehzadelğinde kardeşi Ebü'l-Hasan Ali Arslan Han tarafından devletin batı kısımlarını idare etmekle görevlendirildi. Kendisi, Mâverâünnehir'i ilk fetheden Karahanlı hükümdarı olarak şöhet kazanmıştır. Sâmanîler'in içinde bulunduğu karışıklıklar dolayısıyla bir kısım muhalif Sâmanî kumandanlarının da desteğini sağlayarak 990'da İsficâb'ı zaptetti. İki yıl sonra Sâmanîler'in başşehri Buhara'ya girdi (Rebîülevvel 382/Mayıs 992). Sâmanî Emiri Nûh b. Mansûr şehri terketmek zorunda kaldı. Bu hareketi, Sâmanîler'in Horasan valisi Ebü Ali Simcûrî tarafından desteklenmişti. Hatta onunla daha İsficâb'ın zaptı sırasında, Ceyhun nehri sınır olmak üzere Sâmanî Devleti'ni taksim etme hususunda gizli bir antlaşma da yapmıştı. Böylece Horasan Ebü Ali'nin, Mâverâünnehir de Hârûn Buğra Han'ın idaresine geçecekti. Ancak Hârûn Buhara'ya girdikten sonra Ebü Ali'yi bir ordu kumandanı gibi gördü ve daha önceki anlaşmaya yanaşmadı. Fakat çok geçmeden Buhara'da ağır bir hastalığa yakalandı ve yerine Sâmanî şehzadelerinden Abdülazîz Nûh b. Nasr'ı bırakarak buradan ayrılmak zorunda kaldı. Kâşgar'a dönerken Koçkarbaşı mevkiinde vefat etti.

Hârûn Buğra Han, Şihâbüddeve ve Zahîrûdda' ve gibi İslâmî lakaplar taşımak-taysa da bu lakaplar muhtemelen halife tarafından verilmiş olmayıp kendisi unvanlarına eklemiştir. Zira o sırada Karahanlılar ile Sünnî İslâm muhiti arasında henüz resmî bir münasebet kurulmamıştı. Bilinen en eski Karahanlı paraları ona ait olup 382'de (992) İlak'ta basılan sikkeler Abbâsî halifeliliğiyle herhangi bir münasebetinin bulunmadığını gösterir.